

УДК 342.7+343.545+343.431

Є. Д. Скулиш,
доктор юридичних наук,
доцент

ЗАХИСТ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В АСПЕКТІ ПРОБЛЕМИ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ

Стаття присвячена транснаціональній проблемі торгівлі людьми через призму захисту прав і свобод людини. Для ефективного забезпечення захисту прав і свобод людини потрібне не тільки вдосконалення вітчизняного законодавства та приведення його до вимог міжнародних стандартів, а й забезпечення механізмів його реалізації.

Ключові слова: торгівля, організації, міжнародні організації, ООН, демократія.

Торгівля людьми – давня глобальна світова проблема. Вийшовши за межі окремих держав, у сучасних умовах вона набула транснаціонального характеру, посівши чільне місце у сфері організованої міжнародної злочинності. Разом з цим, червоною ниткою в сфері протидії цьому негативному міжнародному явищу пролягає проблема захисту прав і свобод людини.

У XX столітті у відповідних міжнародно-правових та національних документах на рівні держав і урядів було криміналізовано рабство й торгівлю людьми і встановлено конкретні строки покарання за ці злочини. На особливу увагу заслуговує Конвенція ООН про боротьбу з торгівлею жінками і з експлуатацією проституції третіми особами 1949 року, де було об'єднано положення всіх чинних угод із цього питання, а також значно розширено перелік дій, які держави домовилися вважати злочинними у сферах торгівлі людьми та сексуальної експлуатації. У протидії торгівлі людьми велике значення має діяльність міжнародних організацій – Організації Об'єднаних Націй, Ради Європи, Міжнародної організації праці, Міжнародної організації з міграції, Організації з безпеки та співробітництва в Європі й інших. Вони розробляють і впроваджують найбільш важливі міжнародні документи, зокрема конвенції, які є обов'язковими для держав-членів таких організацій, та різного роду політичні декларації, плани дій рекомендаційного характеру тощо. Світова спільнота та уряди багатьох країн намагаються боротися з цим явищем спільно, укладаючи численні міжнародні договори й угоди. Суб'єктом таких міжнародних правових документів є й Україна. У нашій державі прийнято низку відповідних нормативно-правових актів, але є потреба подальшої імплементації норм міжнародного права у цій сфері в національне законодавство. Актуальним залишається удосконалення нормативно-правової бази з регулювання протидії саме транснаціональній торгівлі людьми. Захист та допомога жертвам

торгівлі людьми є однією з найважливіших проблем захисту прав людини. В документах Ради Європи зазначається, що стосовно індивідуума торгівля підриває принцип рівності й гідності всіх людей. На рівні суспільства вона є сучасною формою рабства та ставить під сумнів керівну роль закону й фундаментальні демократичні цінності.

Аналіз стану протидії транснаціональній торгівлі людьми в Україні висвітлює низку проблем, серед яких недоліки організаційного й нормативно-правового забезпечення. Проблему торгівлі людьми вивчали Ю. Римаренко, О. Наден, В. Іващенко, С. Кривошеев, В. Куц, В. Соколов, Р. Вольвенд, Р. Хавеман, М. Війерс, П. Холмс та інші. На підставі їхніх праць можна стверджувати, що це складне соціально-політичне, міжнародне, правове явище, яке містить численні юридичні, економічні, соціальні, політичні, культурні аспекти й у центрі якого перебуває людина з її потребами й мотивами поведінки, без розуміння яких важко знайти ефективні запобіжні заходи.

Оцінки розмаху продажу так званого «живого товару» коливаються внаслідок різних визначень поняття «торгівля людьми». Одні науковці розглядають цю проблему як питання нелегального перевезення іноземців до економічно розвинених країн світу, а інші – крізь призму прав людини. Торгівля нелегально ввезеними в країну особами може мати спільні риси з нелегальною міграцією, але їй притаманні відмітні особливості та динаміка з жакливими наслідками для людини.

Немає достовірних даних і щодо обсягів торгівлі людьми з України, що насамперед пов'язано з труднощами виявлення потерпілих від цього злочину, а також відсутністю моніторингу кількості громадян, які виїжджають за кордон і залишаються там. До того ж через нелегальний характер міграції дуже важко визначити, скільки осіб насправді стали жертвами торгівлі.

За даними Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, за кордон виїхало від двох

до п'яти мільйонів українців. За статистичними даними Державної прикордонної служби України, у 2000–2005 рр. кордон перетнуло більше 94 мільйонів осіб (2000 р. – 14,20 млн; 2001 р. – 15,59; 2002 р. – 15,63; 2003 р. – 15,68; 2004 р. – 15,63; 2005 р. – 16,04; 2005 р. – 17,07). Вважається, що багато таких переміщень пов'язано з виїздом за кордон для працевлаштування.

За об'єктивних обставин Україна з-поміж інших держав СНД стала одним із головних поставальників «живого товару». Підтвердженням тому є численні випадки розкриття правоохоронними органами США, Німеччини, Чехії, Словаччини, Угорщини, Польщі, Греції, Туреччини, Ізраїлю, Югославії фактів сексуальної експлуатації українських громадян.

Багато досліджень стосуються вивчення питання торгівлі жінками, як одного з основних видів торгівлі людьми та діяння що підпадає під дію кримінального закону. Проте, висновки деяких досліджень свідчать про зміну тенденцій в організації продажу «живого товару». Зокрема, часто організація експлуатації людей відбувається у країні призначення, до якої вони їдуть самостійно та незалежно, і не пов'язана з вербуванням їх у країні походження. Особливо це стосується тих держав, куди українці можуть вільно подорожувати, не потребуючи при цьому посередницької допомоги (наприклад Росія). Практика показує, що саме чоловіків найчастіше експлуатують у такий спосіб, виключаючи вербування у країні походження. Досить поширеним в наш час є торгівля жінками для секс-індустрії, яка носить більш завуальований характер, який проявляється шляхом експлуатації жінок, як робочої сили. Саме тому, жінки віком від 16 до 30 років переправляються для занять проституцією, а старші – від 45 років і більше – для використання на кабальних роботах (останні знають, що працюватимуть як служниці або няні, але не уявляють, що за роботу фактично нічого не отримуватимуть). Майже завжди торговці забезпечують своїх жертв підробленими документами, а це в свою чергу затрудняє виявлення цього негативного явища та ефективного захисту прав і свобод людини і громадянина.

З позицій захисту прав жертв торгівлі людьми, особливо жінок і дітей, вагомою є Гаазька міністерська декларація. У ній підкреслюється, що торгівля жінками є жадливим порушенням їхніх прав, із яким можна боротися тільки шляхом застосування полідисциплінарного та скоординованого підходу за участю всіх зацікавлених сторін – недержавних організацій, структур соціального захисту, правових, законотворчих і міграційних інституцій. Така боротьба передбачає як національні, так і європейські та міжнародні спільні дії. Проте основна відповідальність лежить на державах-членах ЄС. Оскільки недержавні організації є носіями змін і джерелом підтримки вказаних жінок, уряди держав-членів повинні надавати їм сприяння [1].

Багато прибуткових видів бізнесу та шахрайських схем, які супроводжуються експлуатацією

іноземних громадян, тісно пов'язано з торгівлею людьми. Сюди можна віднести й неліцензовані компанії з працевлаштування. За типовою схемою люди знають, що їдуть до певної країни, щоб займатися обіцяним видом праці, але коли потрапляють туди, то потерпають від насильства та експлуатації. Багато справ, пов'язаних із експлуатацією так званих «домашніх працівників», дуже важко документувати через збереження таємниці власного дому. Торгівля людьми може мати місце у деяких або навіть в усіх із названих ситуацій. Слід виходити з кожної конкретної справи. Наприклад, посередники, котрі постачають наречених за поштовими замовленнями, не є торговцями безпосередньо, але у випадках обману або шахрайського нерозкриття відомих фактів, що стосуються характеру відносин сторін або кримінальної чи насильницької біографії клієнта, посередники повинні нести відповідальність так само, як торговці людьми.

Отже, сучасне визначення поняття «торгівля людьми» не завжди охоплює усі ситуації, пов'язані з цим злочинном [2]. Це, відповідно, позначається на рівні протидії цьому негативному явищу та ефективності захисту прав людини в цій сфері.

Нетерпимість до порушень прав людини, яких зазнають потерпілі від торгівлі людьми, є основною причиною протидії цьому явищу, тому пов'язані з ним спірні ситуації також мають сприйматися як вид злочину. Однак недосконалість визначення поняття «торгівля людьми» в чинному українському законодавстві (зв'язок між організацією торгівлі людьми у країні походження та призначення) призводить до невизначеності у трактуванні ситуацій, пов'язаних з іншими механізмами організації примусової праці, та піднімає питання розгляду їх як випадків торгівлі людьми.

Умови, в яких утримують жертв за кордоном, ставлять під сумнів добровільність вибору. Здебільшого над такими особами здійснюється постійний нагляд, робочий день триває 14–16 годин, мають місце жорстоке поводження хазяїв, дезінформація щодо правоохоронних органів, часто відсутня елементарна медична допомога. Іноді важка хвороба стає єдиною можливістю жертви повернутися додому. А це в свою чергу є дуже значним порушенням прав і свобод людини та громадянина і попадаючи в таку ситуацію, практично неможливо захистити свої права [3].

Слід нагадати, що в Протоколі ООН від 15 листопада 2000 року «Про запобігання і припинення торгівлі людьми, особливо жінками та дітьми, і покарання за неї» потерпілим присвячено низку статей (ст. 6, 7, 8), у яких передбачено порядок надання їм допомоги, забезпечення легального статусу в країні призначення – постійного або на якийсь час (наприклад протягом розслідування справи і судового процесу), а також можливість невідкладно повернутися на батьківщину (репатріація). Протокол вимагає від країн-учасниць забезпечити захист особистого життя потерпілих від торгівлі, у тому числі фізичну безпеку. Тим са-

ним пропонується ввести вказаних осіб до програм захисту свідків або поширити на них інші подібні заходи, визначені в національному законодавстві. Країнам-учасникам рекомендується розглянути можливість реалізації заходів із забезпечення фізичної, психологічної та соціальної реабілітації жертв торгівлі людьми і, що особливо важливо, із надання матеріальної допомоги та можливостей у сфері працевлаштування, освіти і професійної підготовки [4].

Сформована в Україні нормативно-правова база для боротьби з торгівлею людьми, захисту прав, свобод, інтересів громадян, потерпілих від торгівлі, потребує подальшого удосконалення відповідно до міжнародних вимог і стандартів забезпечення прав кожної особи та контролю за виконанням законодавства щодо їх охорони. Аби запобігати торгівлі людьми на правовому рівні, насамперед слід постійно вдосконалювати чинне вітчизняне законодавство, оскільки воно досі не забезпечує надійного правового захисту від різних зловживань, у тому числі й торгівлі людьми. Доцільно також і надалі здійснювати імплементацію основних положень міжнародно-правових документів, до яких приєдналася Україна, забезпечити їхнє виконання та продовжити кампанію за подальшу ратифікацію міжнародних пактів і конвенцій із прав людини.

Тому, визнання комплексу проблем, пов'язаних із протидією транснаціональній торгівлі людьми, матиме важливий вплив на вирішення проблеми в цілому на концептуальному, програмному та оперативному рівнях. Для цього необхідно:

– переосмислити проблеми торгівлі людьми в Україні з урахуванням збільшення кількості випадків трудової експлуатації українських громадян за кордоном (у сільському господарстві, будівництві, діяльності, пов'язаній з особистим доглядом та домашнім господарством, тощо) і відповідно наслідків цього;

Е. Д. Скульш

Защита прав и свобод человека в аспекте проблемы торговли людьми.

Статья посвящена транснациональной проблеме торговли людьми через призму защиты прав и свобод человека. Для эффективного обеспечения защиты прав и свобод человека необходимо не только усовершенствование отечественного законодательства и приведение его к требованиям международных стандартов, но и обеспечение механизмов его реализации.

E. D. Skulish

Protecting the rights and freedoms in the aspect of human trafficking.

The article is devoted to the problem of human trafficking in the aspect of human rights and freedoms protection. For effective protection of human rights not only national legislation improvement according to the international standards but the mechanisms of its execution is needed.

– розробити концепцію протидії транснаціональній торгівлі людьми з урахуванням реалій сьогодення;

– вдосконалити стратегії підвищення громадянської свідомості, доведення до українських громадян інформації про способи і методи діяльності торговців людьми, а також роз'яснення потерпілим від торгівлі їхніх прав на захист із боку держави, отримання допомоги;

– трансформувати й удосконалити механізми ідентифікації потерпілих;

– забезпечити відповідний захист та допомогу потерпілим від будь-якої форми торгівлі людьми.

Отже, для організації протидії транснаціональній торгівлі людьми як міжнародному протиправному явищу недостатньо розроблення, ухвалення і застосування нормативних актів. Необхідні комплексні програми, що включають заходи політичного, економічного, соціального характеру, диференційовані залежно від ролі країни на загальносвітовому ринку «живого товару». Потрібна тісна міжнародна співпраця держав, громадськості й правоохоронних органів, без якої надійний захист прав і свобод людини в аспекті транснаціональної торгівлі людьми, не можливий.

Література

1. Гаазька міністерська декларація про Європейські директиви щодо ефективних заходів запобігання та торгівлі жінками з метою сексуальної експлуатації, квітень 1997 р.

2. *Міжнародно-правові проблеми протидії нелегальній міграції та торгівлі жінками (теоретико-методологічний аналіз)* / Кол. авт.; Відп. редактори Ю. Римаренко, Я. Кондрагєв, Ю. Шемпученко. – К., 2003. – С. 320–321.

3. *Торгівля людьми з Албанії, Молдови, Румунії й України з метою трудової і сексуальної експлуатації: Проект звіту.* – К.: МОМ, 2003. – 26 с.

4. *Протокол ООН від 15 листопада 2000 року «Про запобігання і припинення торгівлі людьми, особливо жінками та дітьми, і покарання за неї».*